

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 32:174(477):316.77
DOI

О. М. Вагіна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6526-9559>

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри політології

Запорізького національного університету

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ ПОЛІТИЧНОГО СПІЛКУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Сучасні світові глобалізаційні процеси, зокрема у політичній сфері, активізація міжкультурної комунікації на рівні держав і регіонів зумовлюють підвищену увагу до політичної етики, адже дотримання норм моралі політичними діячами запобігає виникненню конфліктних ситуацій і зміцнює репутацію як самих політиків, так і держав, які вони представляють. Вирішення соціальних конфліктів потребує від політичних діячів оволодіння етикою та методологією діалогового спілкування, а за умов глобалізації діалог часто набуває характеру мультикультурного полілогу. Врахування соціокультурних відмінностей між партнерами/опонентами – один із чинників успішності перебігу переговорів, особливо політичних.

Мультикультуралізм як суспільно-політичний процес постмодерної епохи несе ідею відсутності домінантних культур і повністю відкидає етноцентризм. У процесі політичної комунікації виявляються особливості культур різних народів. Тому ефективність та успішність переговорів, зокрема політичних, потребують завчасної обізнаності з національно-культурними особливостями й урахування їх ще на етапі підготовки до перемовин. Нехтування з боку політичних лідерів соціокультурними регіональними особливостями може спричинити виникнення непорозумінь, а іноді й конфліктів.

З іншого боку, Україна як поліетнічна, поліконфесійна та полікультурна країна має забезпечувати всім громадянам гідний рівень життя та гарантувати дотримання їхніх прав і свобод. На всіх рівнях здійснення політики комунікація є найголовнішим інструментом для усунення суперечностей і запобігання можливим конфліктам. Саме тому формування власного національного стилю ділового спілкування в Україні є вкрай необхідним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання національного стилю офіційно-ділової

комунікації розглядається у багатьох працях вітчизняних і зарубіжних науковців у контексті дослідження проблематики, пов'язаної з переговорними політичними процесами. С. Шеретов фокусує увагу на аналізі сутності та функцій міжнародних переговорів, правилах і стилях їх проведення, наголошує на тому, що ведення переговорів представниками різних народів суттєво впливає на їх перебіг і характер [14]. Особливо корисними для нашого дослідження є праці І. Василенко [2; 3], у яких окремі розділи присвячено національним стилям ведення переговорів. М. Доброва у контексті дослідження ролі переговорного процесу у врегулюванні політичних конфліктів аналізує специфіку національних стилів ведення політичних переговорів [6]. Вивченням окремих аспектів, дотичних до теми дослідження, займаються представники й інших наукових галузей: філософи, лінгвісти, психологи та ін. Серед таких праць слід згадати роботи О. Гаврилів [4], В. Гресько [5], С. Дрожжиної [7], Т. Потапчук [9] та ін.

Водночас особливості українського національного стилю політичної комунікації не стали поки що предметом спеціального комплексного дослідження й залишаються сьогодні недостатньо вивченими. Все вищезазначене зумовило вибір теми, визначення мети та завдань дослідження.

Мета статті – дослідити проблему формування стилю офіційно-ділової комунікації в Україні, виокремити особливості українського національного стилю політичного спілкування.

Виклад основного матеріалу доцільно розпочати з уточнення провідних понять дослідження. Національний стиль ділового спілкування – це унікальний набір особливостей етикету, поведінки, культурних цінностей і традицій кожного народу. Це зумовлено його ментальністю, історичною пам'яттю та рисами національного характеру. Знання про вищезазначені особливості є вкрай необхідними як для політиків, так

і для людей інших професій, котрі комунікують з іноземцями, для уникнення зіткнення національних культур і нівелювання пов'язаних із цим незручностей. У контексті нашої роботи заслуговує на увагу формулювання С. Шеретова, який під національним переговорним стилем розуміє особливості національного характеру і культури, найбільш поширені особливості мислення, сприйняття і поведінки, що впливають на процес підготовки та проведення переговорів [14, с. 73]. На думку І. Василенко, під національним стилем ведення переговорів слід розуміти прихильність до певних культурних цінностей, традицій і звичаїв, орієнтацію на специфічні механізми прийняття рішень, а також дотримання певних правил поведінки, глибоко вкорінених у національній культурі [2, с. 275].

Унікальність кожного народу зумовлює необхідність визначення ще одного спорідненого поняття. Національний характер – специфічна, історично утворена системна цілісність стійких різноманітних рис і властивостей, типових для певної національної спільноти, які надають цій спільноті якісної визначеності, що дає змогу відрізнити психологію однієї нації від інших [9].

Внаслідок етногенезу й у процесі міжкультурної комунікації у свідомості людей формуються певні уявлення про світогляд, поведінку, культуру представників різних народів, що згодом виражається у національних стереотипах. Як зазначає О. Гаврилів, національний стереотип – це емоційно-насичений узагальнений образ національної групи або її представників, який сформувався історично у контексті розвитку міжетнічних відносин [4, с. 318].

Дотичним до вищезазначеної проблематики є й поняття ментальності. За усієї багатоманітності тлумачень під ментальністю найчастіше розуміють стійкі структури духовного життя, що утворюють певний «рамковий формат» сприйняття світу і визначають той чи інший спосіб дії. Згідно із філософським енциклопедичним словником ментальність – це «характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, які уособлюються певними соціокультурними феноменами... Зміст ментальності задається усталеними, карбованими історичним досвідом формами та способами виразу інтелектуальних та емоційних реакцій, стереотипами поведінки, архетипами культури...» [13, с. 369].

Наша стаття охоплює сферу офіційно-ділової комунікації, тому одним із ключових понять є «культура спілкування» – філософсько-етичний термін, що окреслює норми та принципи продуктивного спілкування і їх реалізацію у бутті особистості чи суспільства [13, с. 315]. Одним із різновидів офіційно-ділового спілкування є політична

комунікація – процес, який охоплює політичну сферу життєдіяльності та за допомогою якого відбувається обмін інформацією та безпосереднє спілкування між політичними суб'єктами (владними інститутами, політичними партіями, рухами, політичними лідерами, населенням тощо).

Обґрунтування актуальності нашого дослідження зумовило необхідність використання поняття мультикультуралізму. Хоча це явище є продуктом постмодерну, а його вивчення лише набирає обертів, можна навести безліч тлумачень цього терміна. Як зазначає С. Дрожжина, мультикультуралізм – це стан, процеси, погляди, політика культурно неоднорідного суспільства, орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнання культурного розмаїття; культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин як на суспільному, так і на державному рівні [7, с. 98].

Сучасні дослідники й науковці дедалі частіше звертаються до теми кросс-культурних бар'єрів у політичному переговорному процесі. В епоху глобалізації й активної міжнародної комунікації надзвичайно вагомими якостями учасника переговорів є здатність розуміти невербальну мову й уважне ставлення до етнокультурних особливостей, адже саме культурні бар'єри можуть створити суттєві перешкоди на шляху до досягнення бажаних домовленостей, тому для політиків вкрай важливо вміти їх долати або уникати.

У контексті міжнародної політичної комунікації культурні відмінності виражаються у ритуалах вітання, обміну подарунками, манері поведінки, вираженні емоцій, пунктуальності. Як слушно зазначає І. Василенко, пильна увага до цих аспектів кросс-культурних комунікацій допоможе учасникам міжнародних переговорів уникнути незручних ситуацій і продемонструвати свою повагу до іноземних партнерів [3].

Україна – молода держава, яка з'явилася на мапі світу з демаркованими та делегітимізованими кордонами лише 30 років тому. Внаслідок своєрідного історичного розвитку та геополітичних особливостей українська ментальність формувалася під впливом сильних держав із доволі різними культурами (Російської й Австро-Угорської імперій, СРСР, Польщі, Румунії). Саме тому населення децю віддалених регіонів України поряд із чіткою ідентифікацією себе з українською нацією може значно відрізнитися манерами поведінки, культурними цінностями, навіть мовою спілкування. Сьогодні менталітет української нації є досить неоднорідним як результат багатоетнічного складу й історично різних витоків; окремі регіони України відрізняються за історичним досвідом, характером культурного й економічного розвитку [5, с. 47].

Отже, формування національного стилю офіційного спілкування зумовлене впливом таких чинників, як своєрідний історичний розвиток і геополітичне положення України, традиції, менталітет, поліконфесійність, незавершеність процесу становлення української політичної еліти та ін. Кожний народ має свої надцінності: європейці – стабільність життя, японці – вірність традиціям, «японському руху» тощо. Українське суспільство також має свої особливі етичні норми, стандарти поведінки, які часом здаються іноземцям незвичними. Українськими надцінностями вважають емоційне сприйняття навколишнього світу, відкриту душу, щире серце, доброту [8, с. 320]. Саме тому українці часто мають відкриті та дружні стосунки з колегами по роботі, а гостям завжди радіють і вважають за необхідне показати їм всі цікаві пам'ятки й історичні місця свого регіону. Цікавою особливістю є певний дуалізм поведінки українців: дотримання формальностей і «збереження дистанції» на робочому місці та теплі особисті стосунки за межами офісу. Тому не дивно, що важливі переговори зазвичай завершуються спільною трапезою у ресторані, під час якої майбутні партнери мають змогу ближче познайомитися та з'ясувати не обговорені за столом переговори питання.

Щодо суто офіційно-ділового спілкування, то українці мають певні особливості підготовки та проведення політичних переговорів. Так, для вирішення важливих питань українці віддають перевагу особистим зустрічам перед дистанційним спілкуванням. У разі досягнутої домовленості про зустріч зазвичай прийнято її підтвердити телефонним дзвінком десь за годину до призначеного часу. Українські політики під час переговорів виявляють, з одного боку, толерантність, здатність до компромісів, доброзичливість, але, з іншого, можуть бути занадто емоційними й імпульсивними. За спостереженнями іноземців, під час «офіційної» частини переговорів українські представники поведуться достатньо стримано, але загалом характер ділового спілкування в Україні є більш емоційним, ніж в інших країнах, і політичне середовище не є винятком. Ознаками українського стилю ведення переговорів дослідники вважають також недотримання пунктуальності та застосування не завжди правдивих аргументів [6, с. 119].

Внаслідок тривалого перебування України у складі інших держав і порівняно короткого періоду існування у статусі незалежної та самостійної держави в Україні ще не встиг належно сформуватися офіційно-діловий стиль спілкування, не виокремилися стандартні норми поведінки, певні особливі манери та правила етикету. Відсутність усталеного національного стилю комунікації частково підмінюється створенням

певних уявлень про українців, що перетворюються з часом на національні стереотипи. Ґрунтом для їх створення є рівень культури та тип поведінки представників держави (як офіційних, так і не офіційних) на міжнародній арені, а також безпосередні враження іноземців, котрі подорожували Україною.

Ознайомлення з достатньою кількістю джерел стосовно національних стереотипів про українців дає підстави стверджувати, що, всупереч уявленням українців про себе як про дуже гостинну націю, серед іноземців доволі поширені інші стереотипи. Як не дивно, вираз обличчя українців їм часто здається суворим (навіть тоді, коли ті перебувають у гарному настрої), а мова через велику кількість шиплячих звуків чується іноземцям іноді грубою. Гостям з інших країн здається, що українці постійно між собою сваряться.

Ще одним стереотипом є те, що українці начебто зовсім не розмовляють англійською. Це дуже прикрий стереотип з огляду на статус англійської як офіційної мови дипломатії у світі. Висновок про те, що українці здебільшого не володіють англійською, зроблений на підставі численних випадків, коли іноземці в Україні звертаються до пересічних людей, які дійсно її не знають [12]. Дійсно, попри досить тривалий курс на євроінтеграцію, Україна залишається відокремленою від ЄС мовним бар'єром. Впродовж багатьох років політичні лідери України підтверджували вищеописаний стереотип під час інтерв'ю або публічних виступів. Коли питання журналіста стосувалося володіння англійською мовою, політики ухилялися від чіткої відповіді або навіть відповідали у грубій формі. Проте останніми роками ми можемо спостерігати поступове спростування цього стереотипу. Вперше за багато років перші особи держави – президент, прем'єр-міністр, більшість народних депутатів і членів уряду – демонструють володіння іноземними мовами. Щодо сфери державного управління, то у 2020 р. Кабінет Міністрів зареєстрував законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення проходження державної служби», де зазначається, що претендент на посаду керівника державної служби у державному органі повинен володіти однією з європейських мов: англійською, німецькою, французькою або іспанською [10]. Отже, володіння іноземною мовою має стати критерієм відбору працівників на державну службу.

Попри 30-річне існування Української держави, активно заговорили у світі про Україну після подій 2013–2014 рр. Територіальна близькість і євроінтеграційний вектор розвитку України активізували політичну комунікацію, уможливили плідне співробітництво та, як наслідок, сприяли виникненню у свідомості європейців нових стереотипів про Україну. На жаль, навіть

після революції 2013–2014 рр. далеко не всюди у світі сприймають Україну як самостійну державу, а подекуди навіть не знають про її існування (наприклад, переважна більшість бразильців не знають, де знаходиться Україна, хоча чули, що вона воює за свою незалежність із Росією [1]).

Серед тих іноземців, хто більш-менш поінформований про життя українців, поширюються інші стереотипи. Представники сусідніх держав, із якими Україна підтримує дружні відносини, готові подорожувати Україною, оскільки вона має цікаву історію і може запропонувати недорогий для іноземців сервіс. Приклад спростування певних стереотипів після знайомства з Україною продемонстрував голова Представництва ЄС в Україні Матті Маасікас. В одному з інтерв'ю він зазначив: «Коли Україна потрапляє у міжнародні новини, то це відбувається не лише через позитивні речі, а також йдеться про корупцію, про олігархів і таке інше. І це створює стереотипи. Але тут, в Україні, я бачу, наскільки реальним є прагнення українського уряду, керівництва держави побороти корупцію. І те, свідком чого я був, мені доводить, що ці стереотипи є абсолютною неправдою» [11].

Висновки. Глобалізація світових політичних процесів та активна зовнішньополітична діяльність України актуалізують проблематику вивчення національних стилів ведення переговорів. За порівняно короткий період існування України у статусі незалежної держави ще не встиг належно сформуватися офіційно-діловий національний стиль спілкування, однак сьогодні вже можна виділити характерні особливості стилю офіційно-ділової комунікації в Україні. З одного боку, це толерантність, гостинність українців, проведення екскурсій історичними пам'ятними місцями, запрошення партнерів до ресторану або до спільного відвідування спортивних чи культурних заходів, з іншого – відсутність пунктуальності, підвищена емоційність, наполегливість тощо. З огляду на поведінку на міжнародній арені представників держави, зокрема політиків, досить поширеними серед іноземців залишаються національні стереотипи та помилкові уявлення про культуру й етикет українців, як-от неприйнятність, небажання займатися самоосвітою, корупційність тощо.

Із метою прискорення формування українського стилю ділового спілкування й удосконалення професійної політичної етики доцільним було би нормативно закріпити єдині соціально прийнятні стандарти поведінки, що регламентують діяльність політиків і державних діячів, які здебільшого й репрезентують країну за кордоном. Зокрема, це стосується правил відрекомендування та знайомства, налагодження ділових контактів, поведінки на переговорах, вимог до зовнішнього вигляду, манер, мови тощо.

Отже, питання формування національного стилю офіційно-ділової комунікації в Україні ще не вивчене і відкриває безліч перспектив для подальших досліджень, що повинні стати у нагоді українським політикам і допомогти зламати стереотипи про Українську державу у свідомості іноземців. Це сприятиме зміцненню позицій України на міжнародній арені, розширенню та налагодженню всебічних контактів у межах світового політичного простору.

Література

1. Бичковська О.О. Код нації: ТОП стереотипів про українців. URL: <https://lifestyle.segodnya.ua/ua/lifestyle/fun/kod-nacii-top-stereotipov-ob-ukraincah-759945.html>.
2. Василенко І.А. Политические переговоры : учебное пособие. Москва : ИНФРА-М, 2010. 396 с.
3. Василенко І.А. Міжнародні переговори в бізнесі та політиці. URL: https://stud.com.ua/5895/politologiya/mizhнародni_peregovori_v_biznesi_ta_polititsi.
4. Гаврилів О.М. Освічений, але пиячить. До питання національних стереотипів. *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Сер. Міжнародні відносини*. 2013. Вип. 33. С. 315–323.
5. Гресько В.В. Менталітет як основний психологічний чинник збереження та розвитку українського суспільства. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Психологічні науки*. 2017. Вип. 1. С. 44–48.
6. Добрава М. Роль переговорного процесу у врегулюванні політичних конфліктів : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського». Одеса, 2011. 182 с.
7. Дрожжина С.В. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3. С. 96–106.
8. Етика ділового спілкування : навчальний посібник / за ред. Т.Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т.Ф. Мельничук. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 344 с.
9. Потапчук Т.В. Національний характер українців як складова національно-культурної ідентичності. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 4. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN24/13ptvsni.pdf>.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення проходження державної служби : Проект закону України від 26 червня 2020 р. № 3748. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI02540A.html.
11. Стереотипы, сладкое, драйв и пиво: посол Евросоюза поделился впечатлениями от Украины. *Европейская правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/interview/2020/01/17/7105271/>.
12. Украина глазами иностранцев: 5 разрушенных мифов. *Украина*. URL: <https://nv.ua/ukraine/goglobal/ukraina-glazami-inostrantsev-5-razrushennyh-mifov-252937.html>.
13. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
14. Шеретов С.Г. Ведение международных переговоров : учебное пособие. Алматы : КОУ, 2007. 155 с.

Анотація

Вагіна О. М. Формування національного стилю політичного спілкування в Україні як виклик сучасної глобалізації. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування стилю офіційно-ділової комунікації в Україні та виокремленню особливостей українського національного стилю політичного спілкування. Визначено актуальність теми за умов сучасних глобалізаційних процесів. Підкреслено роль політичної комунікації як найголовнішого інструменту для усунення суперечностей і запобігання можливим конфліктним ситуаціям. Відзначено, що одним із чинників успішності перебігу політичних переговорів є врахування соціокультурних відмінностей між партнерами чи опонентами.

На основі аналізу останніх досліджень і публікацій визначено, що особливості українського національного стилю політичної комунікації не стали поки що предметом спеціального дослідження, і це зумовило вибір теми. Автором уточнено основні поняття дослідження: національний стиль ділового спілкування, національний характер, національний стереотип, ментальність, культуру спілкування, політичну комунікацію, мультикультуралізм, кросс-культурні бар'єри тощо. Розглянуто історичні та геополітичні причини неоднорідності менталітету української нації. Зазначено, що український народ має свої світоглядно-психологічні надцінності: відкриту душу, щирість, добре серце, емоційне сприйняття навколишнього світу тощо.

Автором визначено особливості українського офіційно-ділового стилю спілкування: толерантність, доброзичливість, імпульсивність, надмірну емоційність, не пунктуальність тощо. Водночас наголошено на відсутності усталених стандартних норм поведінки та правил етикету. Несформованість національного стилю ділового спілкування в Україні породжує у світовому політичному просторі помилкові уявлення про культуру й етикет українців. Охарактеризовано стереотипи про Україну й українців, які сформувалися у свідомості іноземців; розглянуто динаміку змін у сприйнятті українців іноземцями за останні роки.

З огляду на євроінтеграційний вектор Української держави окреслено перспективи подальших досліджень національного стилю спілкування, що сприятиме розширенню всебічних контактів України на міжнародній арені.

Ключові слова: ментальність, мультикультуралізм, національний стереотип, національний стиль спілкування, політична комунікація.

Summary

Vahina O. M. Formation of national style of political communication in Ukraine as a challenge of modern globalization. – Article.

The article is devoted to researching the problem of forming the official and business communication style in Ukraine and highlighting the features of Ukrainian national style of political communication. It determines the relevance of the topic in the conditions of modern globalization processes. The author emphasizes the role of political communication as the most important tool for eliminating contradictions and preventing possible conflict situations. It is noted that one of the factors in the success of political negotiations is taking into account socio-cultural differences between partners or opponents.

Based on the analysis of recent research and publications, the author defines the basic concepts of the study: national style of business communication, national character, national stereotype, mentality, culture of communication, political communication, multiculturalism, cross-cultural barriers, etc. The article examines historical and geopolitical reasons for the heterogeneity of Ukrainian national mentality. It is noted that the Ukrainian people have their specific ideological and psychological values: an open heart, sincerity, kind nature, emotional perception of the world around and so on.

The author identifies the features of Ukrainian official style of communication and emphasizes the lack of established and standardized rules of conduct and etiquette. The underdevelopment of the national style of business communication in Ukraine gives rise to misconceptions about the culture and etiquette of Ukrainians on the global political stage. The article characterizes the stereotypes about Ukraine and Ukrainians formed in the minds of foreigners and determines the dynamics in changes to the perception of the Ukrainians by foreigners in recent years.

Given the European integration vector of the Ukrainian state, the author outlines the prospects for further research on the national style of communication, which will contribute to the and expansion of comprehensive contacts of Ukraine on the international arena.

Key words: mentality, multiculturalism, national stereotype, national style of communication, political communication.